

ОБРАЗ СІЛЬСЬКОГО АКТИВІСТА ОЧИМА РОЗКУРКУЛЕНОГО СЕЛЯНСТВА

Цибуленко Г.В.

кандидат історичних наук, доцент,

*доцент кафедри історії України та методики викладання Херсонського
державного університету, м. Херсон.*

***Анотація:** В тезах доповіді наводяться результати історичної розвідки щодо формування образу сільського активіста, зроблених на характеристиках наданих у 1942 р. для окупаційних органів.*

Ключові слова: колгосп, актив, розкуркулення, репресії, селяни.

Tsybulenko G.V. The images of a collective farm activist in opinion of dispossess peasants.

The theses include the results of historical exploration on the formation of the image of a collective farm activist, compiled according to the submitted characteristics in 1942 to the occupation authorities.

***Key words:** collective farm, active, dispossession, repression, peasants.*

Актуальність теми визначена необхідністю глибокого вивчення трагічного періоду колективізації, що змінив соціально-економічне, суспільне, культурне та духовне тло українського населення. Важливим компонентом в цьому контексті є виявлення реального образу нової соціальної страти села – колгоспного активу, що уособлював собою одночасно і керівний, і пропагандистський, і репресивний інструменти влади.

Проблематика насильницької колективізації та її наслідків має чисельну історіографічну спадщину. В дослідженні О.М. Веселової, В.І. Марочка та О.М. Мовчана [1] визначено причини та наслідки голодомору, як колонізаторської стратегії центру щодо України. Існує ряд розробок присвячених безпосередньо Півдню України. А.М. Бахтін [2] розкрив причини та наслідки суцільної колективізації, дослідив механізм творення терору голодом 1932-1933 років та з'ясував загальні тенденції і регіональні особливості. М.М. Шитюк детально дослідив безпосередній механізм проведення масових політичних репресій, показав шляхи формування

репресивної політики, участь в ній партійних, радянських і правоохоронних органів [3]. Значним доробком у розкритті терору стало видання «Національна книга пам'яті» в якій поряд з документальним матеріалом подано унікальну збірку спогадів жертв радянської колективізації [4].

Абсолютна більшість наукових досліджень ґрунтується на документальній базі союзного, республіканського та обласного рівнів формування. Вони надають загальну картину у статистичному, правовому, політичному та економічному вимірах.

Для моделювання основних рис сільських активістів, що власне і втілювали в життя стратегію радянського режиму щодо перетворення українського вільного селянина у колгоспного кріпака, важливо залучати максимально об'єктивну інформацію, що була створена в ті часи безпосередніми учасниками цих подій. Для цього нами було залучено унікальне за характером джерело – характеристики на 43 радянських активістів села Чулаківка (Голопристанський р-н), створені у 1942 р.

Окупувавши Херсонщину німецька влада активізувала роботу щодо створення надійної опори в обличчі репресованих радянською владою селян та встановлення контролю над колишніми радянськими активістами. Це було зумовлено активізацією самих селян. Так на третьому сході Костогрівської громади (Олешківський р-н) 19 грудня 1941 р. було підняте питання про відібрані в ході розкуркулення власність і її повернення [5, а. 193 зв.]. Вже на початку 1942 р. влада фіксує випадки спроб відібрати майно розкуркуленими у нових власників [6, а. 16]. Селяни почали надавати заяви в яких перераховувалось об'єкти садиб і господарства та прохалось визнати за ними цю власність і частково її повернути негайно [5, а. 99].

Для улагодження ситуації у квітні 1942 р. було наказано здати до райуправ списки розкуркулених, вказавши обсяги конфіскованого майна, кому воно тепер належать, чи було продано з торгів чи передано іншими особам [5, а. 58; 6, а. 25; 7, а. 129]. Власність куркулів, що перебувала у громадському користуванні, залишалась їм і не поверталась, з 1943 р. було чітко наголошено,

що майно поверталось тільки з дозволу гебітскомісара або за рішенням суду. Для цього до райуправ треба було надати документи, що підтверджували права власності, або за їх відсутності заяву з підписами трьох осіб, що засвідчували права власника на будівлю [8, а. 37; 7, а. 115-115 зв.]

Також нова влада вимагала надати списки неблагонадійних (комуністів, активістів, учасників розкуркулення, агенти та «доносчики ГПУ», колишні офіцери, учасники руху опору) [5, а. 58; 9, а. 126]. Ця інформація активно використовувалась для надання сільуправами характеристик на осіб, що висувались на посади. В них надзвичайно важливим було визначення чи приймала, чи ні людина участь у розкуркуленні і ці свідчення підтверджувались населенням громади, що зазнало репресій [5, а. 162]. Крім того нова влада запровадила правило за яким при здачі державних поставок (корів), якщо рознарядка випадало на ті господарства де сім'ї потерпіли від репресій більшовиків, або багатодітні, інваліди чи старі то замість них в межах управи можна було вилучити корів у комуністів чи активістів, що приймали участь у розкуркуленні [10, а. 124]. Такі дії, на думку окупаційної влади, повинні були компенсувати постраждалим втрати часів колективізації. До того ж колишні колгоспні активісти були заможнішими ніж рядові колгоспники.

Виходячи з означено вище, ми можемо припустити, що інформація, надана в характеристиках на колишніх активістів, хоч і формувалась в умовах негативного ставлення окупантів до прорадянських елементів, формувалась в первинному середовищі села на підставі свідочств і не несла прямої підстави щодо тотального їх репресування. А, от же, можна припустити, що ці оцінки носили біль-менш об'єктивний характер.

Нами опрацьовано 43 характеристики активу села Чулаківка [11, а. 63-67 зв.], що на червень 1942 р. нараховувало 1596 жителів старших 16 років [12, а. 18]. Таким чином, активісти складали 2,7 % дорослого населення. За віком на час проведення розкуркулення (1930-1932 рр.) вони представляли осіб віком від 19 до 50 років і поділялись за таким складом (троє на мали вказаної дати

народження): юнаків до 19 років – а 2 чоловіки (5 % загалу), молодих людей 19-35 років – 20 (50 %) та дорослих 35-60 років – 18 (45 %).

Десять з них зустріли революцію дітьми (10-12 років) і троє підлітками (15-17 років). Інші пройшли горнила революційних виборювань 1917-1921 рр. дорослими людьми. Серед них було шість жінок (14 %) 1882, 1887, 1894, 1898, 1907, 1909 років народження. Серед активу була одна сімейна пара (чоловік жінка), дві пари рідних братів Щербаченків, що можливо перебували у двоюрідному родинному зв'язку та ще син одного з братів. Цікавим є такий факт, що з 34 осіб села Чулаківка, звинувачених у розкраданні майна залишеного відступаючими радянськими військами (одяг, протигази, велосипеди тощо) шестеро були членами сільського активу [11, а. 68 зв.-69 зв.].

За статусним положенням з 43 активістів 16 були членами рад (селищної, районної (можливо)), 10 – працювали в керівництві колгоспів на різних посадах (в Чулаківці діяло три колгоспи: «ім. Чапаєва», «Перше травня», «ім. Леніна» [12, а. 13]), 1 керував прийомним пунктом молока, 6 працювали в громадських структурах (комнезам, гурток безбожників, громадський суддя, громадський обвинувач), 2 були керівниками сільських клубів (сільбуд), 15 активістів були членами партії, 6 – комсомольцями, 10 осіб були учасниками революційної боротьби та громадянської війни (члени ревкомів, червоні партизани).

Окремо треба відмітити акцентування уваги на співпрацю з репресивними органами. Так 5 активіст характеризувалися як таємні агенти НКВС, що «займався зрадою людей, що призводило до їх арешту» [11, а. 63-63 зв., 66, 67].

Також характерною ознакою є фіксація в характеристиках аморальності окремих активістів. Так по одному з активістів подано таку характеристику, що він «затятий більшовик, приймав участь у розкуркуленні. Великий шахрай за, що і сидів у тюрмі [11, а. 63 зв.]. Інший активний борець з кулаками про якого констатувалось, що в «селі немає ні одного подвір'я в розграбуванні якого він не приймав би участі», був врешті решт «засуджений за крадіжку зерна» [11,

а. 65 зв]. Ще один активіст за шахрайства і пияцтво був звільнений з лав партії, про іншого повідомлялось, що він працював по радгоспах і займався крадіжками [11, а. 66 зв], а один з активістів розікрала конфісковане в церкві майно [11, а. , 67 зв.]. Про іншого активіста «фундатора колгоспу ім. Карла Маркса» повідомлялось, що він «по приході німців захопив колгоспний мед, що призвело до загибелі бджіл» [11, а. 65]. П'ятеро з активістів проживали в будинках розкуркулених [11, а. 63 зв., 65 зв., 66 зв., 67].

Серед 43 колишніх активістів тільки 9 осіб відкрито позиціонували своє вороже ставлення до окупаційної влади. Один з них відкрито допомагав євреям, а інший «більшовик» чекає повернення більшовиків, навіть ходить до ворожки гадати, чи скоро вони прийдуть [11, а. 63-63зв., 64, 65 зв., 66 зв., 67 зв.].

В характеристиках також чітко визначені форми в яких здійснювалось реалізація програми колективізації. Селян обманювали, агітували на зборах села та в сільських клубах, проводили мітинги. Для залякування незгодних активісти застосовували методи: вилучення худоби, хлібу і коштів, конфіскацію майна і житла, публічного обшуку жінок, побиття, цькування (за текстом – «вбивство людей морально»), «шпигунства», написання доносів, наклепи, арешти, засудження за антирадянську агітацію і діяльність, конвоювання засуджених до заслання, заклик до розстрілу, погром церкви, що характеризувалось як «підлість, що чинила радянська влада». Для отримання підтримки активісти активно проводили роздачу конфіскованого у розкуркулених майна [11, а. 63-67 зв.]. Найбільш агресивні активісти заявляли, що «вони і є радянська влада» [11, а. 66 зв.] там самим демонструючи реальну сутність нового «народовладдя».

Список використаних джерел:

1. Веселова О.М. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу / О.М. Веселова, В.І. Марочко, О.М. Мовчан; Асоц. дослідників голодоморів в Україні. – 2-е вид., доповн. – К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – 274 с.
2. Бахтін А.М. Колективізація сільського господарства і голод на території Півдня України (1929-1933 роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 /

- Бахтін Анатолій Михайлович; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2006. – 23 с.
3. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття / М.М. Шитюк; Ін-т історії України НАН України. – К.: Тетра, 2000. – 534 с.
  4. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні: Херсонська область / С.Г. Водотика, С.М. Александровська, В.О. Баранюк; [та ін.]; відп. ред.: О.О. Марущак. – Херсон: Наддніпрянська правда, 2008. – 843 с.
  5. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО), ф. Р-1520: Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації), оп. 1, спр. 94. – 305 арк.
  6. ДАХО, спр. 64. – 100 арк.
  7. ДАХО, спр. 42. – 297 арк.
  8. ДАХО, спр. 92. – 161 арк.
  9. ДАХО, спр. 72. – 299 арк.
  10. ДАХО, спр. 18. – 222 арк.
  11. ДАХО, спр. 22. – 101 арк.
  12. ДАХО, спр. 20. – 154 арк.